

MEGINTLEN FELBUZGÓ FORRÁS

Kik szerették és kik nem szerették, miért támadták és miért védték, milyen vita-szféra vette körül az írásait, a puszta megjelenését? S miért nem halt el máig sem egyfelől kultuszának a megrovása, másfelől az érte való kiállás közügyisége? Nem arról szólok most, hogy kik olvassák, kik nem, divatos-e még, hány példányban forog, bár a Móricz-értékeléshez ez is hozzátartozik, hanem inkább azon töprengök, mi is az a kétségtelen személyi hozzátétel, mely irodalmát pro és kontra máig kíséri. Bibliográfiája immár hatalmas, Németh Lászlótól Nagy Péterig, Féja Gézától Czine Mihályig, Szalatnai Rezsőtől Kántor Lajosig és tovább gyűrűzik az elemző és méltató emlékezés, tanítják persze (öt országban), vallanak róla a család tagjai, itt van azonban ez a konfliktológia úgy is mint divattudomány, s vele áll a tétel: ott sűrűsödik az élet, ahol ellentétek csapnak össze. Az az író él, aki körül zajlik a vélemények cseréje.

Lehet, hogy azok, akik szigorúan irodalomtörténetileg skatulyáznak, hamar túljutnak minden vitán, elvágván író, alkotást és témát a napi mozgásoktól és ütközésektől. No de igazában temető-e az, amiből még eszünk és iszunk? Kincstári könyvvállomány-e Móricz Zsigmond, s kívül volna-e már minden dialóguson? Ehhez az kellene, hogy az író saját problémái elüljenek, s mindaz, amibe belekeveredett, ami körötte lobbant fel, többé fantáziánkat se gyűjtsa.

Egészen másként látom ezt a Móricz-ügyet, s hogy eláruljam kissé, mire gondolok, összehasonlításra vetemedem, ami mindig maga is vitatható. Egy életrajz-író figyelmét sem kerülte el, hogy Móricz Zsigmond sajátos szerepet játszott a fiatalok között, egy nálánál újabb nemzedéknek nemcsak olvasmánya, hanem társa is volt. Hiszen éppen ez a szerepe váltotta ki a legnagyobb rianást jobbtól balig és fentről le, itt differenciálódtak barátai és ellenségei, sokszor úgy is, hogy baráti oldalról bírálták, s az ellenpólusról kapott hízelgő ajnározást. A Móricz-probléma időszerűségét az dönti el, akad-e párhuzam az ő korabeli fiatalabbak és a mai ifjúság kérdései között. Csak ha itt válnék tagadóvá a válasz, mondhatnók, hogy összehasonlításra alap nincs, s bár klasszikusainknak újabb fejezete támadt az iskolai anyagban, az író hangja, varázsa, történelmi ereje kicsengett.

Mi is volt a Móricz-viták lényege? Akár az Eötvös-kollégiumban vagy a Bartha Miklós Társaságban, akár a pozsonyi Sarlóban és az íróról elnevezett tanítóképzői körben vitatkoztak róla, de ugyanez ment végbe a prágai magyar egyetemi hallgatók vagy a bukaresti Koós Ferenc Kör beszélgetésein, az Erdélyi Fiatalok faluszemináriumán és Szegeden is Buday Györgyék ifjú seregében, a regények, novellák, drámák kérdésén túl valójában maga az egykorú társadalom, a nemzeti és parasztkérdés, a forradalmi változás, a Duna-völgyi probléma, az értelmiség népszolgálatára hazafiság realizmusa, a helytállás vidéken az elsodródással, városban az elgyökértelepedéssel, többségben a „dézentrifikálódás” bürokrata ellenszelekciójával, kisebbségben az elszigetelődéssel és elsüllyedéssel szemben. Ez a tábor a maga Zsiga bányájától mindezen vitás kérdések választát várta és jórészt meg is kapta, így nőtt az író a két világháború közt vajdó új értelmiség legmozgékonyabb csoportosulásaiban kútforrássá, eszmei jelképpé. Nem ismételtem most meg, amit annyiszor magam is megvallottam, s mások is számtalanszor megírtak, hogy miképpen került Móricz Zsigmond a hivatalos magyar úri világ támadásai középede a haladó csehszlovákiai magyar diákok támogatása miatt, milyen botránykó lett a neve jólfésült társaságokban, s azokat a balos félreértéseket sem panaszolom most fel, melyekért az íróat később Fábry Zoltán megkövette. Volt mindezen huzavonák közepette az íróban egy maradandó magatartás-mag, mely szükségképpen túlélte a megalázásokat, sőt a szorongó meghunyászkodásokat is, és tulajdonképpen ez a máig szóló politikum.

Polgári nacionalista illúziókkal és szektázó szocialisták utópiáival szemben a köztíró Móricz Zsigmond örökké a nép felé igazított el, ez volt a bölcsessége. „Nem megmenteni kell a népet — hirdette a frazeológusokkal szemben —, hanem be kell állani mellé segítő társnak.” Ezért a szolgálatért szembe is fordult mindazzal, ami „gátolja a szabad megértést, a jobb vélemény győzelmét, a tömegek felszabadulásának lehetőségét”, nevezzék rendszernek, igazságnak vagy erőszaknak... Túl általános? Talán inkább nagyon is konkrét. A fiatalok így is értették, s nem véletlen,

hogy népbárát mozgalmaikból rajzolt elő a népfront, az antifasizmus és a szocialista alapvetés új magyar értelmisége, éltető szövetségben az új történelmi szerepében vezetésre vállalkozó munkásosztállyal. Amikor Sik Sándornak a piarista rendház egyik szobájában bevallottam Móricz-hívő voltunkat, a humánus éteri eszményeit egy nemzedék szívébe ültető cserkészpap kezeibe temette arcát... Nem értette, nem helyeselte szocialista mesterem, Barta Lajos sem hűségünket az Űri muri és a R o k o n o k írója iránt. Számára, aki a Galilei Kör szociológiai szemléletét hozta örökségbe, felfoghatatlan volt a visszatérés az úri restauráció témaköreibe, nekünk viszont éppen ez a dezilluzionáló iskola nyitotta tágira a szemünket, s máig sem bánom, hogy kortásaimmal együtt annakidején minden spekuláció nélkül, a magyar valóság konfliktusaiból juthattam el a magasabb elvi rálátásokig, mintegy a lenini megismerés spirálisán.

Különben megtaláltuk Móricz Zsigmond múltjában is a forradalmak hagyatékát: az alföldi szegényparasztság földhözjuttatásának és a dunántúli termelőszövetkezetek merész kísérletének riportázsát. Nos, ez némileg bírálólatot is jelentett a múlt, majd saját magunk túlcitálásával szemben, de lényegében a parasztsággal való következetes szövetkezés krédója is volt, hovatovább a munkásság oldalán. Akár az erdélyi Falvak Népe nemzeti forradalmi gyakorlatára, a Romániai Kommunista Párt irányítása alatt kibontakozó Magyar Dolgozók Szövetségére és a kezdeményezésünkre született Vásárhelyi Találkozóra gondolok, melynek hitvallásában a népi Tamási Aron a kommunista Nagy Istvánnal foghatott kezét, akár azokra a meghitt polémiákra, melyeket a Kelet Népe diákolvasói közt, majd — az író halála után — a Györffy István Kollégium radikális ifjúságának alkalmi előadójaként élhettem át, nemhogy halványodnék bennem, ellenkezőleg: egyre határozottabban jelenedik élelem Móricz Zsigmond nem is átmeneti és átnevelő, mint inkább a szocializmus demokratikus útját meghatározó öröksége. Lehet, hogy a találkozás Móricz Zsigmond és a lapjától már megfosztott Gaál Gábor között 1941-ben (történetesen éppen a szovjetellenes rablótámadás elindulása napján) csupán epizód, pillanatnyi kapcsolat volt talán az a beszélgetés a dereshajú író és az illegális mozgalmat képviselő Kállai Gyula között, melynek az Oktogon egyik kávéházában lehettem tanúja, s önmagukban sem jelentősek úgy lehet az Erdély-nézó író látogatásai Kolozsvárt és Marosvásárhelyen a kommunista és szociáldemokrata munkásság képviselőinél, hiszen nem ezeken az érintkezéseken múltott már a történelmi kifejtés, összességében azonban mindez igazolja a pályáiv egységét az 1919-es kommün apoteózisától az Árvácska és a Rózsa Sándor-kötetek borzadályt és ellenállást jelző pilléréig.

És véletlen-e, hogy a felszabadult Románia első magyar diákintézménye, melyből Sütő András és a filmszerző Kovács András generációja indult, Mátyás király szülőföldjében Móricz Zsigmond Kollégiumnak címezte magát? A harcot ugyan Móriczért még egy párszor meg kellett vívni, mind az irodalomtörténeti szövegezeknél és újrakiadásoknál, mind egykori ifjúsági mozgalmaink értékelésénél, szemben a lekicsinylő és félreszóró „národnyik”-vaddal, a „félkarú óriás” megbélyegzésével, a mai szocialista konszolidációban azonban már nem a vélt vagy volt hiányok, negatívumok kerülnek terítékre, hanem újra előtérbe jutnak azok a sorsproblémák, melyek megoldására Móricz Zsigmond a népszolgálatot, az értelmiség demokratikus szerepét javallotta.

Gondoljuk csak meg, hol és hányszor találkozunk új formában az elidegenedés, a szülőföldről való menekülés, a falu-feladás, az a sznob divatosdi, a sajátunkat szegyenlő járványok, a nihilizmus jelenségeivel, sőt a „entellektüel-aggályoskodások”-kal, ahogyan annakidején — népi szocializmusunkat oktatgatva — moszkvai vendégünk, Balázs Béla Pozsonyban a tömegektől való eliramodásokat jellemezte. Valahányszor fiatal bátrak szájából a helytállás követelményét hallom elsodródásokkal szemben, a tiltakozást egy Illyés Gyula emlegette provinciális formula, a „mucsvai kozmopolitizmus” ellen, valahányszor ifjak a táj, a szülőföld felemelésére, európai szinten való eredeti újratemtésére tesznek fogadalmat, hivatást vállalva a népéletben, Móricz Zsigmond és vita-atmoszférája éled újjá. És rá kell gondolnom mindig, amikor egyen és közösség egészséges viszonyáról, munkaerkölcsekről van szó, vagy amikor nemzeti elzárkózás vagy önfeláldozás helyett népeink szabad és testvéri találkozását, Duna völgyi—kelet-európai valónk távlatainak teljesebb kibontását sürgetjük időnkéntől, egyenrangú tényezőkben, élő nemzetköziség alapján. Mert ez is hozzátartozott Móricz Zsigmond bethlengábori ráartartóságának és realizmusának tanítás-elemeihez.

Jöjjenek hát a modern politológusok, és kerekítsék ki Móricz Zsigmond irodalomtörténeti képét. Fogadjuk emlékezetünkbe a publicistát, a vitázót, az ellentéteket felmutató és feloldó tanítót is. Úgy gondolom, itt találjuk meg az író el nem enyészett időszerűségének, újrafelfedezése szükségének, megintlen felbuzgó forrásának titkát.